

Rotterdam Lezing 2015

Weg met het publiek Over Rotterdam, over werken voor waarde

Liesbeth Noordegraaf-Eelens¹
1 juni 2015

Geachte wethouder, rector magnificus, coreferenten, familie en vrienden veel dank dat u vanavond bij deze 13de Rotterdam Lezing aanwezig bent. Natuurlijk ook veel dank aan het publiek dat toch gekomen is. Als u de boodschap eenzijdig had opgevat was u misschien weggebleven. Maar, u bent er. Dat kan betekenen dat u **verhaal** komt halen. U bent het niet eens met de boodschap en gaat hierover vanavond met mij in gesprek. Of u vermoedde dat de titel wel eens een dubbele betekenis zou kunnen hebben. Dat ik het publiek helemaal niet kwijt wil, dat ik het alleen ergens anders mee naar toe wil nemen. Dan zit u ook goed. Ik wil u vanavond graag iets meer vertellen over waar ik, **met het publiek, naartoe wil**. Maar eerst iets over hoe ik hier terecht ben gekomen.

Het **organisatiecomité** van de Rotterdam Lezing vroeg mij om deze lezing te houden. Dat is een grote eer. Het zal ongeveer **25 jaar geleden** zijn dat Rotterdam voor het eerst in 'mijn' beeld kwam. Als scholier aan het Koninklijk Atheneum van Brasschaat moest ik gaan nadenken over mijn toekomst. Mijn vader vond Antwerpen (of andere Belgische universiteiten) te dichtbij, mijn moeder vond de VS te ver: het werd de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Dat mag dan geografisch dichtbij lijken, voor Vlamingen of in ieder geval Antwerpenaren – die in de tijd weinig op hadden met Nederland en Nederlanders – ligt Rotterdam zo ongeveer in het midden tussen België en de VS. Ik heb dan ook vaak verantwoording af moeten leggen over deze keuze. Spijt heb ik er nooit van gehad.

Vanaf dag één ben ik **hartelijk** ontvangen in Rotterdam, door medestudenten, docenten, en andere Rotterdammers. Inmiddels ben ik 20 jaar getrouwd met een Rotterdammer, zijn mijn vier jongens in Rotterdam geboren, heb ik (jaren geleden, dat wel) vier keer de Rotterdamse Marathon gelopen en werk ik bij het Erasmus University College in het hartje van Rotterdam. Een collega van mij merkte op dat een interview over de Rotterdam Lezing in Vers Beton nogal 'Rotterdams was', de 'Niet lullen maar poetsen' mentaliteit zat er goed in. Nu weet ik dat een interview vaak net zo veel zegt over de journalist als over de geïnterviewde, maar toch, tussen Rotterdam en mij zit het goed. Niet dat ik juich bij alles wat er in Rotterdam gebeurt, er zijn mooie dingen en er zijn zaken die beter of veel beter kunnen, maar de **betrokkenheid** is er.

Deze betrokkenheid **een uitzondering op de regel** noemen gaat me veel te ver, maar dat neemt niet weg dat veel studenten na hun studie een andere keuze maken en de stad verlaten. Rotterdam wil meer hoger opgeleiden aan zich binden, want dat gebeurt niet zonder meer. Niet omdat Rotterdam niet interessant is, Rotterdam heeft veel te bieden. Maar, wie de waarde van Rotterdam wil ontdekken, moet daar moeite voor doen. Zoals een studiegenoot van me ooit zei: Amsterdam is van iedereen, Rotterdam is van de Rotterdammers.

Ik zou willen dat studenten niet alleen in Rotterdam studeren, maar **Rotterdammers worden en Rotterdammers blijven**. Niet alleen door ze te laten zien wat Rotterdam allemaal te bieden heeft,

¹ Liesbeth Noordegraaf-Eelens dankt Tirza Pille (Onderzoek), Joia de Jong (Vormgeving), Marguerite van den Berg, Willem Schinkel, Willem Scholten, Geert Maarse, Mirko Noordegraaf, Robin van den Akker en Christian van der Veeke voor hun bijdrage aan de lezing.

maar ook door hen vertrouwd te maken met de Rotterdamse mentaliteit, die ik voor vanavond als volgt zou willen verwoorden: **voor waarde moet gewerkt worden**.

In deze lezing betoog ik dat samenwerking tussen de Erasmus Universiteit en de kunst- en cultuurinstellingen in Rotterdam een uitgelezen podium biedt om deze mentaliteit bij te brengen. **Het zien en ervaren van de waarde van kunst en cultuur gaat niet vanzelf**. Ook voor deze waarde moet gewerkt worden. En als onderwijsinstellingen ergens goed in zijn, of zouden moeten zijn, is het in dit soort werken: in het ontsluiten van minder toegankelijke werelden voor leerlingen of studenten.

Deze lezing is geen begin of einde, het is een **constructieve bijdrage** aan een discussie die de laatste jaren, maanden en weken is gevoerd (RRK-Ca, 2015; RRKCb, 2015; Raad voor Cultuur, 2015; Schrijvers, Keizer, & Engbersen, 2015). Een bijdrage niet alleen in woorden, maar ook in daden, te weten onderwijsprogramma's die het verhaal handen en voeten geven. Want **bij grote idealen horen kleine stappen**. Ik zal ze met u bespreken.

Stap 1: Van het publiek naar publieke waarde

De eerste stap die ik met u wil maken is de stap van het publiek naar **de publieke waarde**. Want u vraagt zich mogelijk af waarom ik deze titel 'Weg met het publiek' heb gekozen en ik toch heel blij ben (echt) dat u er bent. Kort samengevat komt het op het volgende neer: kwantiteit zegt te weinig over kwaliteit. Als we op zoek gaan naar de publieke waarde van kunst, dan zegt de hoeveelheid toeschouwers (hoeveelheid publiek) te weinig. En toch besteden veel beleidsstukken aandacht aan deze aantallen en de daarbij behorende vraag: hoe kunnen we meer publiek bereiken? (Schrijvers, Keizer, & Engbersen, 2015) Hoewel deze vraag relevant klinkt is het voor mij niet de vraag die gesteld moet worden. Voor zover kunst en cultuur gefinancierd worden uit publieke middelen is het relevant om te vragen naar de publieke waarde. Concluderen dat deze publieke waarde in de hoeveelheid publiek zit gaat echter te snel en doet geen recht aan dat wat kunst en cultuur te bieden hebben, dat is althans wat ik betoog.

Met u wil ik dan ook de publieke waarde van kunst verkennen en vervolgens kijken hoe vanuit deze publieke waarde publieken gevormd kunnen worden, niet omgekeerd.

Twee stemmen

Laat ik dit illustreren met een voorbeeld waarbij ik

zelf – door te veel aandacht te besteden aan de hoeveelheid publiek – de mist in ben gegaan.

Een aantal jaren geleden speelde Jeroen Willems in de Rotterdamse Schouwburg de voorstelling 'Twee Stemmen'. In de voorstelling portretteerde Willems (op basis van de teksten van Pasolini) staatslieden, topambtenaren, managers, intellectuelen, criminelen en industriëlen. Het is een voorstelling die alles in huis heeft wat een voorstelling in huis moet hebben. Om te beginnen was er in deze voorstelling het **acteerwerk** van Jeroen Willems, één van de beste acteurs die Nederland gekend heeft en die ook internationaal veel waardering kreeg. **Prachtige teksten**, gebaseerd op het werk van Pasolini en op speeches van Cor Herkstroter, voormalig CEO van Shell. De voorstelling was **nationaal en internationaal**. Hij werd door Willems geacteerd in het Nederlands, Duits, Engels, Frans en als ik het goed heb ook in het Italiaans. Het onderwerp was **actueel en klassiek**, de tekst veranderde niet, maar telkens waren er weer actuele onderwerpen die aan de voorstelling gekoppeld konden worden. Dat punt werd goed duidelijk, omdat de voorstelling meer dan 10 jaar heeft gespeeld. Als Willems niet was overleden in 2012, zou hij de voorstelling waarschijnlijk nog jarenlang gespeeld hebben.

Een voorstelling om met studenten naar toe te gaan, vond ik. Dus wat deed ik, ik ging met de studenten naar de voorstelling (je bent Rotterdammer of je bent het niet). Met de studievereniging van wijsbegeerte promootten we de voorstelling, we koppelden de voorstelling aan een diner en binnen een paar dagen tijd hadden we ruim 100 belangstellenden die mee gingen. Goede PR, een zaal vol met jonge mensen, het kan zo als 'best practice' in een beleidsstuk.

En toch... het was **geen succes**. Waarom niet? De waarde van kunst kan niet gereduceerd worden tot een event, tot een avond. Begrepen studenten wel waarom ik hier perse met ze naar toe wilde? Speelde de acteur nu verschillende typetjes, en waarom eigenlijk deze typetjes? Wie was Pasolini? En wat moest Shell hierbij? Hoe moesten ze zich gedragen in het theater? Wanneer mochten ze lachen en mocht dat eigenlijk wel?

Wat was er gebeurd? Operatie geslaagd, patiënt overleden. Vraag en aanbod waren perfect op elkaar afgestemd: de voorstelling was uitverkocht. Ik had een bestaande doelgroep voor het eerst kennis laten maken met theater. Maar het gaat niet om het moment alleen, maar ook om de wijze waarop zo'n moment doorwerkt. En of het door zou werken, dat was de vraag. De intentie was

Optreden 'Twee Stemmen' met dank aan NTGent en Phile Deprez

goed (net zoals deze mogelijk in beleidsstukken goed is), maar ik had me er te makkelijk vanaf gemaakt. Om de *waarde* van de voorstelling te tonen, moest er meer *werk* verzet worden. Net zoals mijn man en ik – of eigenlijk vooral mijn man – gasten altijd door Rotterdam gidsen. Pas dan zien mensen wat de stad te bieden heeft.

Het werk verzetten geldt ook voor vanavond, of nog beter voor morgen en voor overmorgen. De zaal zit vol, dat is mooi, maar niet voldoende. Als we willen dat deze Rotterdam Lezing meer is dan een verhaal – en dat is wat mij betreft de inzet – dan moeten we toch echt kijken hoe deze door kan werken. De stap moet gemaakt worden van het publiek naar het proces van het creëren van publieke waarde. Huidige en toekomstige samenwerkingspartners die er vanavond ook zijn, weten dit. We hebben samenwerkingen opgezet of de intentie uitgesproken om dat te doen, en zullen daar ook de komende dagen, weken en maanden weer mee aan de slag gaan. *Doorwerken voor waarde*, daar gaat het om.

Maar, ik zou geen academicus zijn als ik me tot het werken zou beperken: **bij doorwerken hoort door-denken**. Dat betekent een antwoord formuleren op de vraag: Wat is de publieke waarde van kunst? (Wat hadden studenten van de voorstelling 'Twee Stemmen' mee naar huis moeten nemen?).

Stap 2: De weg van de publieke waarde

Economie, gezondheid, toerisme, huisvestingsklimaat, sociale cohesie, cognitie...u kunt het zo gek niet bedenken en kunst is er goed voor.

Er is inmiddels sprake van een groeiend aantal 'evidence based' artikelen dat laat zien waar kunst allemaal een steentje aan bijdraagt. Dat is mooi meegenomen, maar het is **niet voldoende en mogelijk contraproductief**. Niet voldoende, omdat kunst behalve de afgeleide waarde ook een eigen waarde heeft, en mogelijk contraproductief, omdat het te kwetsbaar is om publieke investeringen in kunst en cultuur te verantwoorden op basis van afgeleide waarden. Het zou zo maar kunnen dat er ook andere zaken goed (of zelfs beter) zijn voor de economie, gezondheid, toerisme etc. Deze afgeleide waarden als maat nemen, geeft te beperkt antwoord op de vraag naar wat de publieke waarde van kunst is. Het is een kunstmatig antwoord.

Laat ik een voorzet geven van waaruit het debat over de publieke waarde van kunst gevoerd zou kunnen worden. Dat doe ik vanuit mijn visie op onderwijs. Deze visie wordt aangehaald in het onderzoek 'De waarde van cultuur' uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse Gemeenschap, onder redactie van Pascal Gielen (2014). U ziet ik keer terug naar mijn 'roots'.

In het onderwijs gaat het wat mij betreft om de vragen 'wie ben ik', 'wie was ik' en 'wie zou ik kunnen zijn'. En hoe individualistisch de vragen ook klinken, in het beantwoorden van de vragen verhouden we ons altijd tot anderen: hoe anderen wat deden, hoe anderen wat doen en hoe anderen wat kunnen doen. Deze anderen zijn in het academisch onderwijs filosofen of wetenschappers. Zij bieden een **academisch repertoire** waartoe studenten zich verhouden.

Het is in deze verhouding tot anderen of tot 'het andere' (verleden, heden, toekomst) dat de betekenis van onderwijs ligt. Het is ook om deze reden dat ik me altijd verzet tegen uitspraken als "de student moet centraal staan". Want hoeveel ik ook om mijn studenten geef (en geloof me, dat doe ik echt), in het onderwijs draait het nooit om de student alleen, maar altijd om de verhouding van de student tot de ander, om het leren. Deze verhouding tot de ander, het leerproces, geven we vorm door **te socialiseren, te kwalificeren en te subjectiveren**. (Een onderverdeling die ook in het bovengenoemde rapport wordt gehanteerd).

Socialiseren maakt individuen vertrouwd met een specifieke, sociale, politieke, economische orde (Gielen, Elkhuizen, van den Hoogen, Lijster, & Otte, 2014, p. 12). Aan de universiteit doen we dat door ze vertrouwd te maken met verschillende disciplines die alle hun **eigen logica en geschiedenis kennen**. Studenten economie leren hoe economen denken, sociologen hoe sociologen denken, biologen hoe biologen denken etc. Aan het Erasmus University College maken we studenten vertrouwd met verschillende disciplines.

Kwalificeren gaat om de kwalificaties, de vaardigheden, die nodig zijn om als **academicus te functioneren** (Gielen, Elkhuizen, van den Hoogen, Lijster, & Otte, 2014, pp. 14-15). Deze vaardigheden vertonen overeenkomsten tussen de disciplines, maar kunnen ook verschillen. Een arts heeft andere vaardigheden nodig dan een

econoom of een filosoof.

Tot slot is er het *subjectiveren*. Kort gezegd gaat dit om het beantwoorden van de vraag 'wie ben ik?', of 'waar sta ik voor?'. Aan de ene kant zit hier een socialiseringsaspect aan, want iedereen maakt altijd deel uit van een gemeenschap. Aan de andere kant is dit ook waar het individu positie inneemt (Gielen, Elkhuizen, van den Hoogen, Lijster, & Otte, 2014, pp. 16-17). Studenten zullen uiteindelijk moeten bepalen en verantwoorden waar zij voor staan: 'Wat zijn de economische theorieën die zij aanhangen?', 'Wat voor specialisatie kiezen zij?', 'Hoe verhouden de beslissingen die zij nemen tot wat zij geleerd hebben?'

Dit subjectiveren is wat mij betreft een belangrijk onderdeel van een opleiding, maar zou nog meer aandacht mogen krijgen. Want daar wordt het moeilijk voor studenten. En daar openen zich mogelijkheden tot samenwerking met kunst- en cultuurinstellingen. Want als die ergens goed in zijn, is het wel in het subjectiveren. Maar eerst even de andere begrippen die in kunst en cultuur **letterlijk en figuurlijk een andere invulling** krijgen.

Socialiseren en cultuur gaan hand in hand. "Cultuur is de hoeksteen van de samenleving", in de cultuur krijgt de samenleving vorm (Gielen, Elkhuizen, van den Hoogen, Lijster, & Otte, 2014, pp. 10-12). Cultureel erfgoed speelt daarin een rol van betekenis, zoals omschreven in de *Agenda Cultuur 2017 – 2020* van de Raad voor Cultuur (2015),

De Luchtbrug met dank aan Ossip van Duivenbode

omdat het bijdraagt aan het overdragen van cultuur. Onder cultureel erfgoed verstaat de raad “uit **het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen**, die in de loop van tijd tot stand zijn gebracht door de mens of zijn ontstaan uit een wisselwerking tussen mens en omgeving. Deze bronnen geven uitdrukking aan zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities; ze bieden voor huidige en toekomstige generaties een **referentiekader**”, aldus de raad (Raad voor Cultuur, 2015, p. 10). Mensen kunnen zich hieraan spiegelen, ze kunnen zich hiertoe verhouden. Voorbeelden zijn monumenten, beschermde stadsgezichten, archieven etc. (Raad voor Cultuur, 2015, p. 10). Op deze manier laten zij ons zien wie wij waren, maar ook wie wij zijn en zouden kunnen zijn.

Kwalificeren gaat om de kwalificaties die nodig zijn om **in de kunst- en cultuurwereld te kunnen functioneren**. Het gaat om dansen, acteren, schilderen, zingen, verbeelden (Gielen, Elkhuisen, van den Hoogen, Lijster, & Otte, 2014, p. 15). Door deze kwalificaties onderscheiden kunstenaars zich van amateurs, of van leken. Kunstopleidingen dragen bij aan het ontwikkelen van deze vaardigheden en selecteren studenten waarvan zij verwachten dat die aan de standaarden kunnen voldoen.

Tot slot is er het *subjectiveren*. Bij kunst gaat het om **het op de spits drijven van die verhouding tot de ander**. Het gaat om het leren om “in een heersende culturele orde een zelfstandige, onafhankelijke of autonome positie in te nemen”, zo stelt het rapport van de Vlaamse Gemeenschap (2014, p. 16). En het gaat om de mogelijkheid om de bestaande orde niet alleen ter discussie te stellen, maar ook te transformeren. Een voorbeeld hiervan ligt hier vlakbij: **de luchtbrug**. Een brug ontworpen door ZUS architecten, met steun van heel veel partners, en gekozen als burgerinitiatief, met als doel om dit gedeelte van Rotterdam, dat vergeten leek, te ontsluiten. Het verbindt delen en daken met elkaar, en daken zijn dakakkers. Iets wat vergeten is, hoeft niet vergeten te blijven.

Het is in het subjectiveren dat een belangrijke – want radicale – opdracht voor de kunst is weggelegd en waar het zich onderscheidt van cultuur of wetenschap. Want waar bij het socialiseren een prominente rol is weggelegd voor wetenschap of cultuur is bij het subjectiveren een geradicaliseerde rol weggelegd voor de kunst. De leidraad voor de kunst is dan: *wat is kan ook anders*. Het is hierin dat de waarde van kunst zit, laat ik dit even verder uitwerken.

De andersheid van andere domeinen houdt zich aan de logica van de domeinen. Voor de econoom is anders waarschijnlijk nog efficiënter, voor de politicus is anders nog machtiger, voor de arts is anders nog gezonder, etc. Anders is dan vaak beter binnen het domein en daar hoort ook bewaking van de grenzen van het domein bij. Studenten disciplinair opleiden betekent hen vertrouwd maken met de grenzen van hun discipline, met de mogelijkheden binnen de discipline en met het bewaken van die grenzen. Getuige daarvan is dat interdisciplinaire samenwerking als belangrijk wordt gezien, maar dat het toch moeilijk van de grond komt. Anders binnen de kunst is anders om de andersheid. En juist deze andersheid is een waardebron.

Waarom? Ten eerste omdat studenten te maken krijgen met toekomstgerelateerde vragen. Antwoord op deze vragen is niet altijd voorhanden: de toekomst is geen reproductie van het verleden. We kunnen telkens de vorige oorlog vechten, maar we kunnen ook proberen iets te **veranderen**. Daan Roosegaarde laat dit bijvoorbeeld zien in zijn ‘*dream factory*’. Hij zoekt voortdurend naar nieuwe verbanden tussen mens, technologie en de ruimte waarin ze leven. Een voorbeeld daarvan is het Van Gogh-Roosegaarde fietspad dat bestaat uit lichtgevende stenen. De stenen laden overdag op en geven ‘s avonds licht. Een steen was altijd een steen, maar wordt bij Roosegaarde een lichtbron.

Als tweede is er de complexiteit van vraagstukken. Vraagstukken zijn complex als we het antwoord niet weten en dat ook niet kunnen weten. Een mooi voorbeeld waarin zowel de toekomstgerichtheid als de complexiteit tot uitdrukking komt is project ‘*The New Forest*’ van Wunderbaum. Het collectief Wunderbaum verkent hierin, met veel andere partners, wat de toekomstmogelijkheden zouden kunnen zijn. Leidend daarin is de vraag hoe de samenleving ‘*The New Forest*’ eruit zou zien als we de samenleving nu zouden ontwerpen. Hierbij gaat het om de vraag naar het andere: **Wat is het andere?** Naast toekomstperspectieven biedt een dergelijk project ook een kritische blik op het heden. Want onze gedachten over de toekomst zeggen ook iets over de wijze waarop wij naar het heden kijken.

Dit kritisch potentieel is het derde van andersheid: er is altijd een ander perspectief mogelijk. **Wat is kan altijd anders**. Kunst biedt dit andere perspectief omdat het zich niet tot één domein verhoudt, maar tot meerdere domeinen. Daar zit ook de onafhankelijkheid van de kunst. Als ik even terugga naar de eerder genoemde voorstelling ‘*Twee Stemmen*’, dan zien we hoe in deze voorstelling

dit kritisch potentieel op de planken wordt gezet. Op het podium staat een grote tafel, om de tafel staan stoelen. Willems ging van de ene naar de andere stoel en bij elke plaats om de tafel hoorde een personage. De acteur speelde de verschillende personages die allemaal op hun beurt een domein vertegenwoordigden. Door het personage krachtig neer te zetten, maar ook door van het ene naar het andere personage te gaan, zien we wat er binnen het domein waarin het personage zich bevindt gebeurt, maar ook wat de grenzen en de beperkingen zijn. Willems liet zich niet vastleggen op een van de personages, het ging om hoe zij botsten en hun eigen domein bewaakten en verdedigden. Als acteur bracht hij dat in beeld. Daar zit de onafhankelijke positie.

het personage zich bevindt gebeurt, maar ook wat de grenzen en de beperkingen zijn. Willems liet zich niet vastleggen op een van de personages, het ging om hoe zij botsten en hun eigen domein bewaakten en verdedigden. Als acteur bracht hij dat in beeld. Daar zit de onafhankelijke positie.

Juist omdat kunst zich niet tot een van de disciplines verhoudt kan het verbindingen leggen die vanuit de afzonderlijke disciplines lastig zijn. In al de eerder genoemde projecten komen deze verbindingen tot uitdrukking. Toegepast op de eerder genoemde voorbeelden, betekenen die verbindingen het volgende: de luchtbrug verbindt partners en plaatsen met elkaar, Roosegaarde verbindt de mens met de technologie, Wunderbaum verbindt mensen met elkaar door de toekomst te bevragen en *'Twee stemmen'* verbindt door beperkingen van alle machthebbers te tonen.

Het maken van verbindingen betekent hier niet dat iedereen het met elkaar eens wordt. Dat kan, maar het hoeft niet. De verbindingen worden gemaakt, omdat kunst, in tegenstelling tot andere disciplines, geen grenzen moet bewaken. Het is juist haar taak om dat niet te doen. Dat biedt ruimte voor 'het andere', voor de kritische of constructieve connectie. Hierin zit de publieke waarde van kunst.

Deze publieke waarde van kunst is ook voor studenten van belang: het legt de nadruk op subjectiveren, in tegenstelling tot het meer traditionele onderwijs waar vooral socialiseren en kwalificeren van belang zijn; omdat het hen laat zien wat de krachten en zwaktes zijn van de domeinen waarin zij opgeleid worden en omdat het hen een repertoire biedt om te denken tussen domeinen.

Kunst vraagt ook wat van studenten. Namelijk de bereidheid om het voorspelbare los te laten. Om zich te verdiepen in een wereld waar ze niet mee vertrouwd zijn, en een wereld die in plaats van onvoorspelbaarheid te verkleinen haar vergroot of in ieder geval in beeld brengt. Juist daarom moeten we volgens mij de studenten met deze wereld in aanraking brengen.

Een belangrijke **premiss**e van waaruit ik onderwijs inricht is dat ik studenten in aanraking wil brengen met zaken waarmee ze niet vanuit zichzelf in aanraking zouden komen. Onderwijs waarvan ik hoop dat ze het waarderen omdat ze er de relevantie van gaan zien; omdat in het onderwijs samen met studenten gezocht wordt naar deze relevantie, omdat het onderwijs een repertoire schept dat meer mogelijkheden biedt dan de standaard mogelijkheden, en omdat het hen voorbereidt op een complexe toekomst waarin zij beslissingen moeten nemen en daarvoor verantwoordelijkheid

moeten dragen.

Waar ik naar toe wil is dat deze publieke waarde van kunst, een **tweede natuur** wordt van studenten. Dat studenten voortdurend in staat zijn om met deze blik van andersheid naar situaties te kijken, en van daaruit kritische of constructieve connecties maken.

Ook dat zijn wij als Rotterdamse universiteit verplicht aan de studenten. Want een stad als Rotterdam laat voortdurend zien dat het anders kan. (Mooi voorbeeld is de recente markthal. De eerste opmerking van veel mensen die ik mee naar dit Rotterdamse icoon neem, is dat het toch wel erg on-Rotterdams is).

Uiteindelijk verwacht ik dat zo'n **tweede natuur** bijdraagt aan de **weerbaarheid** van de studenten, omdat wij ze een repertoire hebben aangeboden om met deze andersheid om te gaan. Deze tweede natuur kunnen ze proactief inzetten of ze kunnen er op terugvallen als hun disciplinaire opleiding aanvulling nodig heeft. Een avondje (of zelfs meerdere avondjes) naar de schouwburg zijn daarvoor niet voldoende.

We moeten ook niet te hard van stapel lopen. **Studenten moeten geen kunstenaars worden en kunstenaars moeten geen studenten worden.** Kunst is er niet alleen voor de kunstenaar en kunst is er niet alleen voor de toeschouwer. De publieke waarde wordt gevormd in de interactie en van daaruit kunnen publieken gevormd en gevonden worden.

Stap 3: Grote idealen kleine stappen

Naar deze interactie lijkt ook gezocht te worden in *Reikwijdte & armslag*, de uitgangspuntennota voor het Rotterdamse Cultuurplan 2017-2020 (2015). Een nota opgesteld met directeuren van de Rotterdamse kunst en cultuurinstellingen, **medewerkers van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur**, vertegenwoordigers van de gemeente en mensen uit het brede culturele veld en uit andere sectoren. "Dat zorgde voor een levendig gesprek, met oog voor de stad waarin we leven en de wereld waartoe we ons verhouden" (RRKCb, 2015, p. 3).

Het bijdragen van deze interactie aan de publieke waarde van kunst vraagt wel om een aantal **vormvereisten**. De ene samenwerking is de andere niet. Op basis van eerdere – en goed gewaardeerde – ervaringen met studenten en instellingen als het Rotterdams Philharmonisch Orkest, Tent, Witte de With, Wunderbaum, Conny Janssen Danst en

Powerhouse Company wil ik een aantal vormvoorstellen doen. Twee belangrijke **inspiratiebronnen** vormen hierbij de leidraad: werkpraktijken van Rotterdamse kunstenaars en onderwijsfilosofen als Dewey (1916; 1938) en Freire (2000 [1970]).

Ik neem Wunderbaum als voorbeeld. Een aantal jaar geleden speelde Wunderbaum in Pendrecht het tweeluik *Natives, Variaties in Doemdenken*. Deel 1 speelde zich af op locatie: Pendrecht. Flats in Pendrecht werden gesloopt, het acteurscollectief Wunderbaum maakte een voorstelling die in en rondom de flats werd gespeeld. Deel 2 speelde een paar maanden later, in de zaal. De acteurs speelden daar de bewoners van Pendrecht, gebaseerd op interviews met bewoners van Pendrecht over hoe zij de voorstelling hadden ervaren. Zo vond Jan (één van de bewoners) het volgende:

'dat toneelstuk vond ik heel mooi
Ech prachtig...
En de waarheid spraken ze
Ja echt de waarheid
Puur de waarheid'

Het toneelstuk was fictie, maar het had de bewoners geraakt. Het had de **betrokkenheid** gecreëerd waar ik naar op zoek ben als ik het heb over samenwerkingsverbanden.

De samenwerking is gebaseerd op **wederzijdse interesse**. Wat in een dergelijke setting geleerd wordt, is niet gebaseerd op een partij die alle kennis in huis heeft. De verschillende partijen hebben op een eigen manier kennis van zaken. Wat er gebeurt, is dat er een wederzijdse afhankelijkheid wordt gecreëerd waarin de interesse voor de ander een cruciaal gegeven is voor het bereiken van resultaat. (Freire zet dit bijvoorbeeld af tegen het meer hiërarchische leermodel waarin één partij alles weet en de andere eigenlijk weinig tot niets). Freire kenmerkt deze praktijken als volgt: "*in order to be, it must become*" (Freire, 2000, [1970]).

Bij studenten realiseerden we dit de afgelopen jaren door ze een vraag te stellen waarbij hun antwoord er echt toe doet. Van het Rotterdams Philharmonisch Orkest (RPhO) kregen zij bijvoorbeeld de vraag hoe betrokkenheid van studenten bij het Rpho vergroot zou kunnen worden? Studenten moeten zich dan verdiepen in het RPhO, en het Rpho in de studenten.

Aan de publieke waarde wordt gewerkt door **voorbij de eigen interesses** te kijken.

De interactie komt tot stand in en tussen **contexten**. De acteurs verlaten de vertrouwde

ruimte van de schouwburg, het publiek dat de voorstelling wil zien zal dat ook moeten doen. Het gezelschap bevraagt hierbij op twee manieren de context: de context waarin zij werken en de context waarin de mensen uit Pendrecht leven. Horen acteurs in het theater? Horen acteurs in Pendrecht? Horen bewoners uit Pendrecht in het theater? Maar wat zij hier vooral mee laten zien is dat mensen en hun gedragingen altijd contextgebonden zijn. Een mens is niets zonder de context waarin hij leeft of werkt en wie samen wil werken zal dus ook de bereidheid moeten tonen om zich te verdiepen in, en of te verplaatsen naar, de context van de ander. En weer is daar ook de **afhankelijkheid**, want de ander is altijd nodig om je vertrouwt te maken met een onbekende context.

Aan de publieke waarde wordt gewerkt door **buiten de eigen context te denken en te handelen**.

Wat daarnaast tot uitdrukking komt is het belang van **professionele vaardigheden**. Een discussie van bewoners van Pendrecht over de acteurs illustreert dit. Over Matijs Janssen zeggen ze het volgende (Wunderbaum, 2011):

"Hij zet t standpunt neer zo hoort ten zo is het
En dat vink knap van m
Daar heb ik respect voor
Luid en duidelijk helder neerzetten
Heel moeilijk
Ken je zomaar niet verzinnen uit je hoofd
Echt niet"

Het gaat hier om professionele kwaliteiten. Er is een wereld van verschil tussen een interview geven en het interview bewerken tot een theatertekst en het zo spelen dat ook anderen het interessant vinden. Door deze kwaliteiten worden kleine verhalen grote verhalen. Want het verhaal over Pendrecht mag dan in Pendrecht begonnen zijn, het eindigde daar niet. Wunderbaum heeft het verhaal op andere plaatsen gebracht.

Aan de publieke waarde wordt gewerkt doordat professionele kwaliteiten ervoor zorgen dat een **lokaal verhaal op 'globale' schaal betekenis krijgt**.

Werken aan de publieke waarde in bovengenoemde vormen gaat niet vanzelf. Het vraagt offers.

Laat ik bij mezelf beginnen. Het vraagt van **onderwijsinstellingen** dat zij met studenten de stad in gaan en niet alleen in, maar ook mét Rotterdam werken. (Dat is in Rotterdam met internationale studenten niet altijd makkelijk, er moeten taalbarrières overwonnen worden, aan beide kanten).

Het vraagt van onderwijsinstellingen om na te denken over rendementen. Wanneer is een opleiding een goede opleiding: als de opleiding is ingericht op de studeerbaarheid of op weerbaarheid?

Van de **kunst- en cultuursector** vraagt het dat meegewerkt wordt aan een andere manier van onderwijs geven. Kunst- en cultuureducatie is dan niet vertellen wat je weet, maar je ook verdiepen in wat de ander weet. Niet alleen verder samenwerken met verschillende kunst- en cultuurdisciplines, zoals in de Sectoranalyse Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur (2015) wordt geïllustreerd, maar juist daarbuiten treden. En dat laatste is in Rotterdam ook goed ontwikkeld, zoals we zo ook in de coreferaten zullen zien. Of zoals we bij de Willem de Kooning zien, een opleiding waarin in toenemende mate aandacht wordt besteed aan het vertrouwd maken van de studenten met de context waarin ze willen werken.

Het vraagt ook van **kunst- en cultuurinstellingen** dat naar studenten niet alleen wordt gekeken als het publiek. De kunst verliest aan publieke waarde als studenten als consumenten worden beschouwd (zoals ze in mijn voorbeeld van *'Twee Stemmen'* waren).

Het vraagt ook van **Rotterdamse (en andere) bestuurders** en adviesorganen dat zij investeren in de publieke waarde van kunst en met de kunst- en cultuursector vanuit de publieke waarde van kunst nadenken over genuanceerde verantwoordingsmechanismen. Nog te vaak ontbreekt een visie op wat nu de publieke waarde van kunst is. Dat was één van de teleurstellingen bij het lezen van de vele beleidsrapporten. Vaak wordt wel aangenomen dat kunst van belang is en dat gestreefd wordt naar een kwalitatief hoog aanbod, maar wat dat dan precies is wordt niet duidelijk. Treffend voorbeeld is de Raad voor Cultuur, in hun visierapport 2017-2020, die als het gaat om het beschrijven van het cultureel erfgoed nog wel zegt wat het doet, maar bij kunst het alleen over objecten of handelingen heeft (Raad voor Cultuur, 2015). Wat ze zijn, niet wat ze doen. Dat betekent waardering in de zin van investering, maar ook waardering door het maken van grondige analyses. Dat is best lastig, maar dat iets moeilijk is (althans voor een Rotterdammer), is geen excuus om het niet te doen.

In het visierapport van de Raad voor Cultuur (2015) worden educatie en publiek bijvoorbeeld nog in twee afzonderlijke hoofdstukken behandeld. Ik zou in een volgende versie van de visie het hoofdstuk over het publiek willen vervangen door een hoofd-

stuk over de publieke waarde van kunst en cultuur en van daaruit kijken naar onderwijs als een manier om deze publieke waarde tot zijn recht te laten komen. Van de publieke waarde naar het publiek.

Tot slot

Dames en heren, dit is ook de weg die ik vanavond met u heb afgelegd, de weg van het publiek voor kunst en cultuur naar de publieke waarde van kunst en cultuur, om vervolgens vanuit de publieke waarde van kunst cultuur een nieuw pad uit te stippelen. Een pad waarvoor zeker ruimte is in Rotterdam, waarvoor een Rotterdamse mentaliteit nodig is – het is geen gelopen race -, en waarvan het afleggen bijdraagt aan de weerbaarheid van degene die het aflegt (want ook in weerbaarheid zit waarde). Ik verheug me op de samenwerkingsverbanden die voor de komende jaren op de agenda staan en in het bijzonder op het toneelstuk dat we als afsluiting van onze eerste lichting studenten gaan maken met Wunderbaum en ongetwijfeld met vele anderen.

Ik hoop dat een aantal studenten die dit pad aflegt in Rotterdam blijft, maar ik hoop ook dat we ons daar niet op blind staren. Want studenten die in

staat zijn om **anders te denken en te doen** en die bereid zijn om voor **waarde te werken** dragen Rotterdam altijd met zich mee, waar ze ook terechtkomen. Ik dank u voor uw aandacht, u was een goed publiek, gaat u vooral niet weg, ik hoop u nog vaak te zien (bij voorkeur ook in een andere setting).

mentaliteit nodig is – het is geen gelopen race - en waarvan het afleggen bijdraagt aan de weerbaarheid van degene die het aflegt (want ook in weerbaarheid zit waarde). Ik verheug me op de samenwerkingsverbanden die voor de komende jaren op de agenda staan en in het bijzonder op het toneelstuk dat we als afsluiting van onze eerste lichting studenten gaan maken met Wunderbaum en ongetwijfeld met vele anderen.

Ik hoop dat een aantal studenten die dit pad aflegt in Rotterdam blijft, maar ik hoop ook dat we ons daar niet op blind staren. Want studenten die in staat zijn om **anders te denken en te doen** en die bereid zijn om voor **waarde te werken** dragen Rotterdam altijd met zich mee, waar ze ook terechtkomen. Ik dank u voor uw aandacht, u was een goed publiek, gaat u vooral niet weg, ik hoop u nog vaak te zien.

Met dank aan Ruben Hamelink

Meer over Liesbeth Noordegraaf-Eelens

Dr. Liesbeth Noordegraaf-Eelens (1973) is econoom en filosoof. Ze is Universitair Hoofd-docent en programmaleider Humanities en Economics & Business van het Erasmus University College (EUC). Als onderzoeker is zij eveneens verbonden aan de Erasmus School of Economics en aan het Erasmus Institute for Public Knowledge. Waarden vormen een aanknopingspunt voor veel van haar onderzoek. Onderwijs is volgens haar de manier om deze waarden vorm te geven en te verkennen. Vanuit het Erasmus University College ontwikkelt zij verschillende onderwijsprogramma's, zowel met de kunst en cultuur sector als met het bedrijfsleven. Motivatie hiervoor is dat studenten niet alleen in Rotterdam studeren, maar tijdens de studie ook Rotterdammers worden.

Literatuur

Dewey, J. (1916). *Democracy and Education*. Macmillan.

Dewey, J. (1938). *Experience & Education*. United States: Kappa Delta Pi.

Freire, P. (2000 [1970]). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum.

Gielen, P., Elkhuizen, S., van den Hoogen, Q., Lijster, T., & Otte, H. (2014). *De waarde van cultuur*. Groningen: Onderzoekscentrum Arts in Society.

Raad voor Cultuur. (2015). *Agenda Cultuur 2017-2020 en verder*. Raad voor Cultuur.

RRKCa. (2015). *Sectoranalyse*. Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur.

RRKCb. (2015). *Rijkweidte & armslag*. Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur.

Schrijvers, E., Keizer, A., & Engbersen, G. (2015). *Cultuur Herwaarderen*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid.

Wunderbaum. (2011). *Natives*. Rotterdam.

Partners

**Erasmus
University
Rotterdam**

**Erasmus
University
College**

SGERASMUS